DIATEZA REFLEXIVĂ

Manuela SARAMANDU
Universitatea Bucureşti

Abstract: *Voice is one of the most controversial grammatical categories, a category that has been approached differently in point of definition, values, total or partial reception. The present paper aims at describing the reflexive voice in comparison with the way it is conceptualised by the Romanian Academy.*
Key-words*: grammatical categories, reflexive voice, Romanian Academy*

Diateza este cea mai controversată categorie gramaticală, apreciată diferit în toate aspectele ei: definiția, valorile, acceptarea totală sau parțială a sa. Toate aceste contradicții au fost datorate dificultății încadrării diatezei reflexive.

Al. Graur considera orice combinare a verbului cu pronumele reflexiv ca aparținând diatezei reflexive. Diateza întrunea, astfel, valori eterogene, definite semantic: *obiectiv,* reciproc, *dinamic, impersonal, posesiv, reflexiv-pasiv.* Cercetările ulterioare au eliminat din discuție reflexivul posesiv (integrat la diateza pasivă) şi dativul posesiv.

Dativul posesiv a fost scos din cadrul diatezei, fiind apreciat ca atribut al sunstantivului la care se raportează prin sensul său posesiv. Ulterior s-a demonstrat că, de fapt, dativul posesiv reprezintă amalgamarea a două grupuri sintactice – grupul nominal şi cel verbal – raportându-se atât la substantiv, cât şi la verb şi reprezentând o poziție sinctatică distinctă.

Diateza, în cele trei valori ale sale, era definită semantic, având în vedere ipostazele în care apare subiectul: cel ce face acțiunea (diateză activă), cel ce suferă acțiunea (diateza pasivă), cel ce face şi suferă acțiunea (diateza reflexivă).

În cadrul diatezei reflexive a fost separată, justificat, păstrarea independenței lexico-gramaticale a pronumelui reflexiv (*a se spăla*), de transformarea sa în morfem (*a se gândi*). Rezultă o contradicție între planul conținutului şi cel al expresiei. Valorile care se conformau definiției (identitatea subiect-obiect: *obiectiv* şi *reciproc*) nu aveau un morfem specific, în timp ce celelalte valori (*dinamic, eventiv, impersonal*), deşi eterogene între ele şi fără vreo legătură cu definiția diatezei reflexive, aveau în planul expresiei un morfem specific, provenit din gramaticalizarea pronumelui reflexiv.

Ecaterina Teodorescu acordă prioritatea conținutului, considerând că numai obiectivul şi reciprocul (*a se saluta, a-şi telefona*) alcătuiesc reflexivul, în timp ce *Gramatica Academiei* le consideră combinații sintaczice libere. În diateza reflexivă include *dinamicul*, *eventivul, impersonalul,* unde pronumele reflexiv nu poate fi înlocuit cu substantiv sau cu pronume personal deoarece a devenit marcă a acestei diateze. Se precizează însă caracterul lexical al *eventivului*, categorie ce include şi verbe la diateza activă. Şi Ecaterina Teodorescu menționează specificul de categorie semantică pentru *eventiv* şi *dinamic*.

Raportul de opoziție dintre activ şi posesiv este detaliat de Gabriela Pană Dindelegan, care menționează existența unui raport de transformare între cele două diateze

BDD-A5401 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:03 UTC)

şi între cele două componente ale diatezei pasive. Este evidențiată astfel legătura dintre diateză şi tranzitivitate, ceea ce demonstrază caracterul sintactic al categoriei de diateză.

Având în vedere corespondența dintre diateza activă şi diateza pasivă, Mioara Avram propune să acceptăm numai aceste valori în categoria gramaticală a diatezei, cu precizarea că în sfera diatezei active se includ şi verbele însoțite de pronumele reflexiv, care uneori este analizabil sintactic, alteori este neanalizabil.

Noua ediție a *Gramaticii Academiei* defineşete diateza drept o categorie sintactică şi pragmatică, exprimând relația sintactică Verb-Subiect-Complement direct şi referirea pragmatică la Agentul-subiect (pentru diateza activă) şi la Pacientul-subiect (pentru diateza pasivă), dar şi la procesul însuşi, fără referire la actanți (pentru diateza impersonală). Rezultă astfel introducerea unei noi diateze – *diateza impersonală*. Fiind vorba de o categorie sintactică, valorile (pasivul şi impersonalul) se stabilizează prin *reorganizarea* structurilor sintactice. Pentru valorile de *activ* şi *pasiv*, transformarea structurilor se produce în cadrul verbelor tranzitive; pentru valorile de *activ* şi *impersonal*, reorganizarea se face în cadrul verbelor intranzitive. Diateza activă reprezintă termenul nemarcat al opoziției. Între componentele valorii pasive se realizează un raport de substituției între indicele pasiv (*fi*) şi cel reflexiv-pasiv (*se*), rezultând construcții echivalente sintactice.

Reflexivul este eliminat dintre valorile diatezei, întrucît el nu presupune o organizare sintactică diferită, ci păstrează neschimbată ierarhia sintactică a construcției active. Fac excepție reflexivul pasiv (încadrat la diateza pasivă) şi reflexivul impersonal (încadrat la diateza impersonală).

Trebuie specificat faptul că, prin această organizare teoretică, diateza nu afectează întraga clasă a verbului. Nu se includ, de pildă, verbele intrinsec impersonale (fără subiect sau cu subiect nonanimat), verbele obligatorii reflexive, verbele copulative.

Le detaşează construcțiile reflexive în care pronumele reflexiv rămâne o parte de vorbire distinctă, analizabil sintactic drept complement direct sau indirect. În această situație, pronumele intră în structuri opozabile, care, însă, nu presupun un proces de reorganizare ierarhică a structurii sintactice primare.

Considerăm că, având în vedere multitudinea şi varietatea construcțiilor reflexive, trebuie să introducem în discuție şi *conjugarea reflexivă* ca tip de flexiune care presupune prezența morfemului reflexiv.

Eliminăm din discuție verbele la diateza activă însoțite de pronumele reflexiv analizabil sintactic. Lăsăm deoparte dativul posesiv care aparține unei structuri ternare (verb-**clitic** pronominal-nume). Încadrăm în diateza activă şi verbele cu sens de reciprocitate însoțite de pronumele reflexiv *se bat, se cunosc* (unul pe altul), *îşi scriu, nu-şi scriu* (unul altuia).

Încercăm o descriere a verbelor cu utilizare nonsintactică, la care **cliticul** a devenit un comportament obligatoriu. E vorba de foarte numeroase verbe intranzitive, eterogene sintactic şi semantic, organizate în următoarele categorii:

1. *Verbe intrinsec reflexive* – folosite cu **cliticul** reflexiv obligatoriu: *a-şi bate joc, a se codi, a se crampona, a se erija, a se eschiva, a se hazarda, a se ivi, a-şi lua rămas bun, a se mândri, ase odihni, a se preta, a se ramoli, a se ruşina, a se strădui etc.*
2. Verbe reflexive având *acelaşi sens* cu corespondentul lor activ: *a se ascunde – a ascunde, a-şi aminti – a aminti, a se consola – a consola, a se dezgheța – a dezgheța, a se face de râs*

BDD-A5401 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:03 UTC)

– a face de râs, a se grăbi – a grăbi, a se îmbogăți – a îmbogăți, a se îmbolnăvi – a îmbolnăvi, a se lovi – a lovi, a se mira – a mira, a se plimba – a plimba, a se umfla – a umfla etc. Prezența morfemului reflexiv schimbă regimul de tranzitivitate al verbelor active.

Verbele reflexive dau impresia că permit substituția **cliticului** reflexiv prin substantiv sau pronume personal . De fapt, la verbele de la diateza activă (tipul *a spăla*), pronumele reflexiv, fiind analizabil sintactic, permite această substituție, ca şi reluarea sau anticiparea sa: *spăl maşina, o spăl, mă spăl, mă spăl pe mine*. La verbele reflexive, numai corespondentul activ permite sunbstituția (*plimb copilul, îl plimb*), în timp ce verbul reflexiv nu permite nici substituția, nici reluarea sau anticiparea.

3. Verbele reflexive, *diferite ca sens* de corespondentul său activ: *a se afla – a afla, a se apuca – a apuca, a se aştepta – a aştepta , a se chiorî – a chiorî, a-şi da seama – a da seama, a se duce – a duce, a se exprima – a exprima, a se plânge – a plânge, a se pricepe – a pricepe, a se purta - a purta, a-şi reveni – a reveni, a-şi rțde – a râde, a se uita - a uita etc.* Cliticul are rolul lexical de a diferenția semantic cele două forme.

4. Verbe reflexive cu *sens uşor modificat* față de corespondentul activ. Cliticul are de asemenea, un rol lexical: *a se aşeza – a aşeza, a se gândi – a gândi, a-şi imagina – a imagina, a se îngălbeni – îngălbeni, a se jeli – a jeli, a se juca – a juca, a se numi - a numi, a se ruga - a ruga, a se teme – a teme etc.*

5. Verbele reflexive au *variante active* aflate în raport de variație liberă cu formele reflexive: *a se boci – a boci, a se coborî – a coborî, a se hotărî – a hotărî, a se jura – a jura, a se vrea – a vrea, a se porni – a porni etc.*

Cliticul reflexiv este, de obicei, un formant al unei variante populare, rolul său fiind mai mult stilistic.

Calitatea de morfen a cliticului reflexiv este mai clară la primele două categorii şi mai slabă la ultima categorie de verbe. La celelalte categorii (3,4) calitatea de morfem gramatical se combină cu cea de morfem lexical.

Nu am luat în discuție sensurile verbelor, stratul lexical căruia aparțin structura de locuțiune, clasa (verb predicativ sau copulativ), tipul cliticului (de dativ sau de acuzativ) – criterii nerelevante din cauza membrilor foarte eterogeni ai fiecărei categorii. De asemenea, construcțiile verbelor sunt foarte diferite: *a se apuca de – a apuca, a se aştepta la – a aştepta* (pe)*, a-şi da seama de – a da seama, a se lăsa de – a lăsa, a se ocupa cu - a ocupa, a se plânge de - a plânge, a se pricepe la - a pricepe, a-şi râde de - a râde, a se uita la – a uita, a se folosi de - a folosi, a se gândi la - a gândi, a se ruga de - a ruga pe, a se teme de – a teme pe, a-şi uita de – a uita.*

Câteva verbe intrinsec reflexive (*a se cădea, a se cuveni, a se întâmpla, a se însera, a se înnopta*) au un sens impersonal care nu este impus de cliticul reflexiv, ci de restricția combinatorie cu poziția de subiect. Totuşi, credem că este convenabil să le încadrăm în categoria verbelor reflexiv – impersonale, cu precizarea acestui comportament.

În concluzie, fie şi din motive didactice, se impune atestarea *conjugării reflexive* ca *structură* frecventă în flexiunea verbală.

Note

1. Valeria Guțu Romalo, *O problemă controversată în gramatica românească: diateza*, LL 1972, 1 p. 12-22
2. Al. Graur, *Les verbes réflechis en Roumain, BL VI, 1938, p. 42-89*

BDD-A5401 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:03 UTC)

3. [Gramatica Academiei], ed. a II-a, Bucureşti, 1963, I, p. 141 – 144
4. Gabriela Pană Dindelegan, *Teorie şi analiză gramaticală*, Bucureşti, 1992, p. 122 – 124
5. Ecaterina Teodorescu, *Reflexiv şi pronominal*, LR XIV, 1965, 5, p. 545 – 553
6. Idem, p. 209
7. Gabriela Pană Dindelegan, *Tranzitivitate şi diateză,* SCL XVIII, 1967, 1, p. 15 ş.urm.
8. Caracterul de categorie sintactică al diatezei este menționat şi în *Structura morfologică a limbii române* (de Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu), Bucureşti, 1967, p. 192
9. Mioara Avram, *Gramatica pentru toți,* Bucureşti, 1986, p. 158
10. *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 2005, I, p. 480 – 482
11. Gabriela Pană Dindelehan, *Teorie şi analiză gramaticală*, p. 73

BDD-A5401 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:03 UTC)